

West: St: Banan – den första järnvägspoststämpeln

av Uno Blomquist

Ånghästen var den vanliga benämningen på lokomotivet då järnvägarna kom till. Häst och vagn hade varit transportmedlet - jämte roddbåt och segelbåt - men under den andra hälften av 1800-talet var det anghästen med sina vagnar på sin egen landsväg - banvallen - som började ta över långväga transporter.

Diligenshästen blev anghästen, och diligensföraren blev lokomotivföraren. Den del av diligensförarens uppgift att bevaka posten och utväxla post på stationer (postkontor) tillkom en särskild man som medföljde tåget. Det nya var tillkomsten av denne tjänsteman. I övrigt förblev postbefordran med järnväg organisatoriskt till att börja med densamma som gällt diligenstrafiken.

Från den 6 december 1859, när delsträckan Göteborg - Töreboda av Västra Stambanan öppnades för allmän trafik, tog posten redan från början tillvara fördelarna av postbefordran med järnväg. Diligenstrafiken mellan Göteborg och Töreboda ställdes in och det meddelades i ett cirkulär av den 21 november 1859 att man inom kort skulle inrätta:

”en ambulatorisk postexpedition mellan Göteborg och Töreboda, hvilken expedition uti en dertill inrättad postcoupé åtföljer ett jernbantåg dagligen mellan nämnde platser upp och ned;”

De postanstalter som berördes av att postbefordran överflyttades från landsväg till järnväg var postkontoren i Göteborg, Alingsås, Falköping, Skövde och postexpeditionen i Töreboda. Den sistnämnda inrättades den 21 november 1859 som en

Uno Blomquist, f. 1915 i Mariannelund, var anställd vid SJ 1936-1980. Efter stationskrivarutbildning tjänstgjorde han i Falköping och från 1945 i Stockholm, först på Kommersiella Byrån i Järnvägsstyrelsen, sedan som resebyråföreståndare och därefter som chef för de olika expeditionerna för allmänheten på Stockholm C. Numera ägnar han sin tid åt en kolonilott i Tantolunden i Stockholm och som filatelist mest åt järnvägspost.

följd av att järnvägssträckan Göteborg - Töreboda skulle börja trafikeras. Närmast som en följd av järnvägens tillkomst inrättades snart poststationer i Moholm, Vårgårda, Floda, Sörby (Floby), Stenstorp, Väring och Herrljunga.

Den man som tjänstgjorde i postkupén kom att kallas resepostexpeditör. Diligensföraren hade inte haft behov av någon stämpel, och resepostexpeditören hade till en början heller inget behov av någon stämpel.

För postkupén skulle emellertid nya arbetsuppgifter tillkomma, och en stämpel behövdes. Två datumstämplar med texten *West:St:Banan* beställdes. De graverades av W. A. Barklund och levererades i oktober 1861.

Det tycks ha dröjt innan de två stämplarna togs i bruk. Avtryck av dem är nämligen kända först från juni 1862, den 10/6 resp. 11/6 (Bild 1 och 2). Tänkbart är att eventuella tidigare förekommande avtryck av stämplarna inte har bevarats. Men det sannolika är att organiserandet av postkupé att delvis fungera som ett postkontor, utbildning av personal, utfärdande av bestämmelser och införandet av nya rutiner tog sin tid. Men i juni 1862 var man

Bild 1

Bild 2

tydliggen färdig att sätta igång med det nya, vilket innebar att de båda stämplarna - postens första järnvägspoststämplar - då togs i bruk.

På hösten 1862 var resterande delsträckor av Västra Stambanan Stockholm - Hallsberg - Göteborg färdigbyggda. Den 9 november öppnades trafiken. En postvagn sattes in i tågen från Stockholm till Hallsberg /Göteborg och den tidigare postvagnen från Göteborg till Töreboda fortsatte upp till Hallsberg /Stockholm.

Inför öppnandet av Västra Stambanan i hela sin längd den 9 november 1862 hade den 27 oktober 1862 levererats ytterligare två stämplarna *West:St:Banana*. Avtryck av den ena av dessa stämplarna finns från december 1862.

Från den 9 november 1862 fanns det följaktligen fyra stämplarna med texten *West:St:Banana* i bruk. De fyra stämplarna är i något avseende olika varandra.

Stämplarna kom att användas mycket. Resepostexpeditören hade säkerligen ofta fullt upp med att bl.a. stämpla brev som allmänheten postade då tågen gjorde uppehåll på stationerna. Postvagnen var nämligen försedd med en brevlåda. Senare uppsattes på stationshusen brevlådor med den

allom riksbekanta texten "Tömmes 5 minuter före postförande bantågs afgang".

Slutsatsen att stämplarna kom till flitig användning grundar sig på att det finns förhållandevis många frimärken och brev bevarade som är försedda med stämpeln *West:St:Banana*. Under senare delen av 1864 var tydliggen *West:St:Banana*-stämplarna så hårt slitna att de behövde utbytas. De nya stämplarna som tillkom hade emellertid förkortningen *W.S.B.* Belägg för att en *West:St:Banana*-stämpel var i bruk så sent som i juli 1865 finns dock.

När Posten började använda sig av järnvägen var det under den första tiden endast för själva transporten av brev och försändelser. Dessa var redan taxerade, frankerade, stämplade och sorterade av ett postkontor då de överlämnades till postkupén.

I juni 1862 började man även att stämpla brev i postkupé, men det var först under 1863 som sorteringen av brev i postkupé tillkom.

När Posten 1996 slutar med att stämpla och sortera post i postkupévagnar, så återgår man till vad som tillämpades i begynnelsen. Cirkeln är därmed sluten och en 135-årig epok går i graven. Och de sista järnvägspoststämplarna har även de gjort sitt.

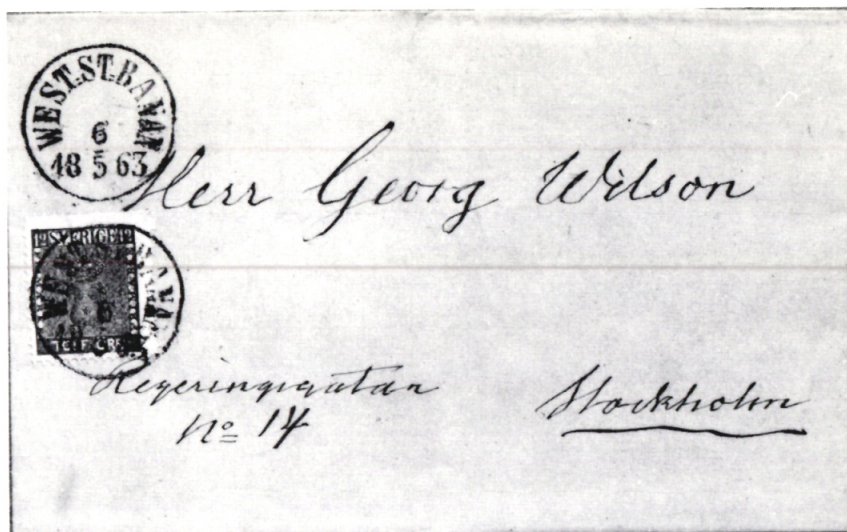

Bild 3

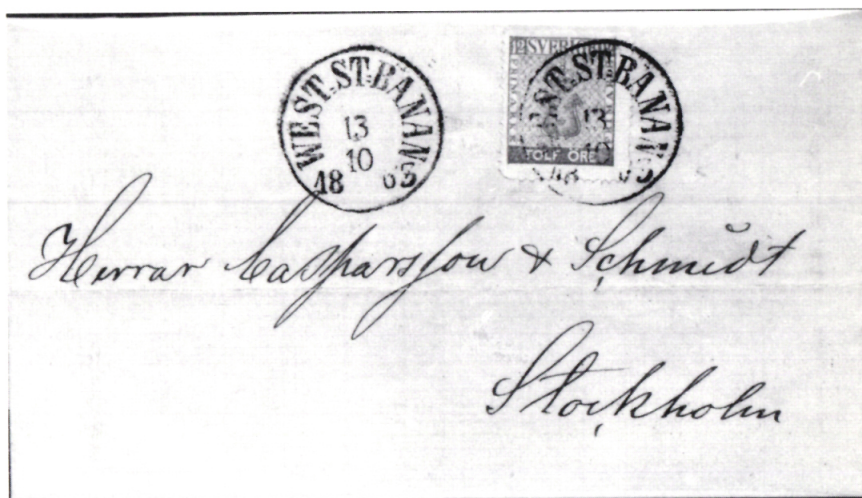

Bild 4

De första järnvägspoststämplarna avbildas här. De har givits nr. 1, nr. 2, nr. 3 och nr. 4. Nr. 1 är på ett litet brevstycke, nr. 2 på ett löst frimärke och nr. 3 och 4 på hela brev.

Nr. 1 och 2 har samma diameter, 27 mm, men skiljer sig i många detaljer. En mätbar skillnad är avståndet mellan E och andra A:et i *Banan*, som i nr. 1 är 15 mm och i nr. 2 är 13 mm.

Nr. 3 har en diameter av 25 mm. I nr. 4 är diametern 26 mm. En annan skillnad

är att i nr. 3 är bokstävernas höjd något lägre än i nr. 4.

Den 10/6 1862 i stämpel nr. 1 och den 11/6 1862 i stämpel nr. 2 är de tidigast kända avtrycken. De kanske rent av skulle kunna kallas något som förstadagsstämpel, såvida inga avtryck med tidigare datering skulle dyka upp!

Författaren tar gärna emot kompletterande uppgifter under adress: Anders Reimers väg 2, 2 tr., 117 50 Stockholm, tel. 08 - 668 11 24